

„Należy stworzyć niepodległe państwo polskie (...) z wolnym dostępem do morza”. Powrót Pomorza i Kujaw do Polski 1918-1920

Wystawa przygotowana przez:

Instytut Pamięci Narodowej
Komisję Ścigania Zbrodni
Przeciwko Narodowi Polskiemu

Biurowo Edukacji Narodowej
Bydgoszcz-Gdańsk 2018

Autorzy
dr Kamilla Churska-Wołoszczak
dr Barbara Męczykowska

Konsultacja
dr Katarzyna Maniewska

Projekt graficzny
Piotr Wiejak

Korekta
Anna Switalska-Jopek

Recenzenci
dr hab. Tomasz Krzeminski
Marcin Ozga

Proporzec z orłem polskim
(Muzeum Okręgowe w Toruniu)

**INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ**

Na wystawie wykorzystano fotografie i dokumenty pochodzące ze zbiorów: Wojskowego Biura Historycznego im. gen. Kazimierza Sosnkowskiego, Muzeum Okręgowego im. Leona Wyczółkowskiego w Bydgoszczy, Muzeum Okręgowego w Toruniu, Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku, Muzeum Ziemi Chełmińskiej w Chełmie, Muzeum Ziemi Szubińskiej im. Zenona Erdmanna w Szubinie, Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Ryplinie, Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu, Muzeum Niepodległości w Warszawie, Muzeum Miasta Gdyni, Muzeum Ziemi Kosciarskiej im. dra Jerzego Knyby w Kosciarsku, Muzeum Kaszubsko-Pomorzyńskiego im. Franciszka Tredera w Kartuzach, Muzeum Zamkowego w Malborku, Muzeum Pismienictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorzyńskiego im. Starogardzie Gdańskim, Muzeum Stutthof w Sztutowie, Miejskiej Biblioteki Publicznej im. dr. Witolda Belzy w Bydgoszczy, Archiwum Państwowego w Bydgoszczy, Archiwum wódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej im. dr. Witolda Belzy w Bydgoszczy, Archiwum Państwowego w Radomiu, Biblioteki Narodowej, Biblioteki Kongresu USA, Narodowego Archiwum Cyfrowego, Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej, Burmistrzwa Nowego, Wojciecha Wilkowskiego, Kafala Cymasa

Autorzy dziękują wyżej wymienionym instytucjom i osobom, które przyczyniły się do powstania wystawy

Odrodzenie Rzeczypospolitej

Latem 1914 r. trzej zabójcy, którzy w latach 1772–1795 doprowadzili do upadku I Rzeczypospolitej, Polscy, znaleźli się w stanie wojny – Niemcy i Austro-Węgry stanęły do walki z Rosją. Konflikt między zabornami stwarzał realną szansę na odzyskanie przez Polskę niepodległości. W działaniach wołosciowe zaangażowali się przedstawiciele wielu polskich ruchów i organizacji, którzy początkowo musieli wybrać jedną z opcji – prorosyjską lub proaustriacką. Walka o niepodległość polegała z jednej strony na czynnie zbrojnym (m.in. Legiony Józefa Piłsudskiego walczące u boku Niemiec i Austro-Węgier), a drugiej na aktywności dyplomatycznej, która miała doprowadzić do zaistnienia „sprawy polskiej” na arenie międzynarodowej (Komitet Narodowy Polski z Romanem Dmowskim i Ignacym Paderewskim na czele).

Po dwóch latach wojny państwa zabornce zabiegając o polskich żołnierzy zaczęły deklarować możliwość utworzenia samodzielnego państwa polskiego (Akt 5 listopada wydany przez Niemcy i Austro-Węgry w 1916 r.; deklaracja cara Mikołaja II z grudnia tego roku; wreszcie obietnice przywódców rewolucji w Rosji składane w 1917 r.). W styczniu 1918 r. prezydent Stanów Zjednoczonych Thomas Woodrow Wilson przedstawił propozycję 14-punktowego programu pokojowego dla Europy po zakończeniu wojny. Punkt 13 głosił konieczność utworzenia niepodległego państwa polskiego z wolnym dostępem do morza.

11 listopada 1918 r. Ententa i Republika Niemiecka sygnowały układ rozjemczy w Compiègne kończący I wojnę światową. W tym samym czasie Józef Piłsudski powrócił do Warszawy z internowania w Niemczech, objął władzę nad wojskiem, desygnował pierwszego premiera, a wkrótce został tymczasowym naczelnikiem państwa.

Wysiłek zbrojny i działania dyplomatyczne doprowadziły do powortaków, a także wsparcie światowych mocarstw doprowadziły do powortu Polski na mapę Europy po latach niewoli.

Tak w listopadzie 1918 r. odrodziła się wolna i suwerenna Rzeczpospolita Polska.

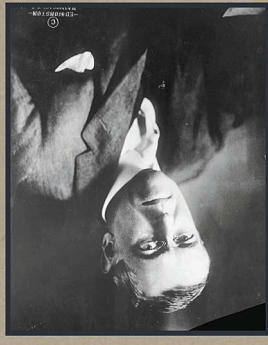
Mapa Europy Środkowej z 1916 r. Widoczne granice państw zabornych (Biblioteka Narodowa).

Józef Piłsudski w okopach frontu wschodniego wśród żołnierzy 1. pułku Legionów Polskich. Cztery z prawej mjr. Albin Flaszar, liczeł z lewej por. Bolesław Długoszowski-Wiemawa, Stochod, 1916 r. (Narodowe Archiwum Cyfrowe).

Komitet Narodowy Polski w Paryżu w 1918 r. m.in. Stanisław Koziół, Józef Wielowieyski, Władysław Sobaniski, Roman Dmowski, Erazm Piłz, Franciszek Fronczak i Maurycy Zamoyski, czerwiec 1918 r. (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. J. Sosnkowskiego).

Biblioteka Kongresu USA

Thomas Woodrow Wilson
Prezydent Stanów Zjednoczonych
Ameryki Północnej

§ 13
warunków pokojowych postawionych
przez Prezydenta Wilsona:

„Niepodległa Polska, obejmująca
wszystkie, zamieszkałe przez Polaków
terytoria, z wolnym dostępem do morza
i zagwarantowana przez traktat mię-
dzynarodowy”.

Mapa Polski z granicami według traktatu wersalskiego (Biblioteka Narodowa).

Niepodległość i walka o granice

Dzień 11 listopada 1918 r. stał się symboliczną datą, odzyskania przez Polskę niepodległości po latach zaborów. Wówczas jednak tylko część ziem polskich weszła w skład odrodzonej Rzeczypospolitej, a walka Polaków o granice trwała do 1921 r.

Kujawy Wschodnie i ziemia dobrzyńska odzyskały niepodległość w listopadzie 1918 r. (latem 1920 r., podczas wojny polsko-bolszewickiej), jednak część ziem Pomorza i Kujaw jeszcze ponad rok pozostawała poza granicami państwa.

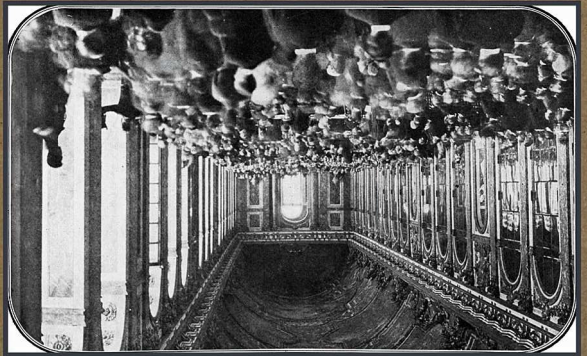
Po wybuchu powstania wielkopolskiego (przełom lat 1918 i 1919) powstańcy opawali nie tylko Wielkopolskę, ale także Pałuki (Szubin, Kępno, Znin) oraz część Kujaw Zachodnich (Inowrocław, Kruszwica, Strzelno).

Pomorzanie Gdańskie i większa część Kujaw Zachodnich, w tym Bydgoszcz, powróciły do Polski na mocy postanowień traktatu wersalskiego. Przejęcie tych ziem nastąpiło w styczniu i lipcu 1920 r. Polska otrzymała 147-kilometrowy pas morskiego wybrzeża ograniczony na wschodzie Wołynym Miastem Gdańsk, a na zachodzie ujściem rzeki Piasnica.

W wyniku plebiscytu przeprowadzonego w Prusach Wschodnich (na Warmii, Mazurach i Powiślu) w lipcu 1920 r. do Polski powróciła niewielka część Powiśla nazwana Małą Polską (Janowo, Nowe Ligowo, Wy, Bursztyn, Półko Małe, Kramowo).

Ostateczny kształt granic północnych II Rzeczypospolitej został ustalony w 1924 r. po zakończeniu prac Międzynarodowej Komisji Granicznej.

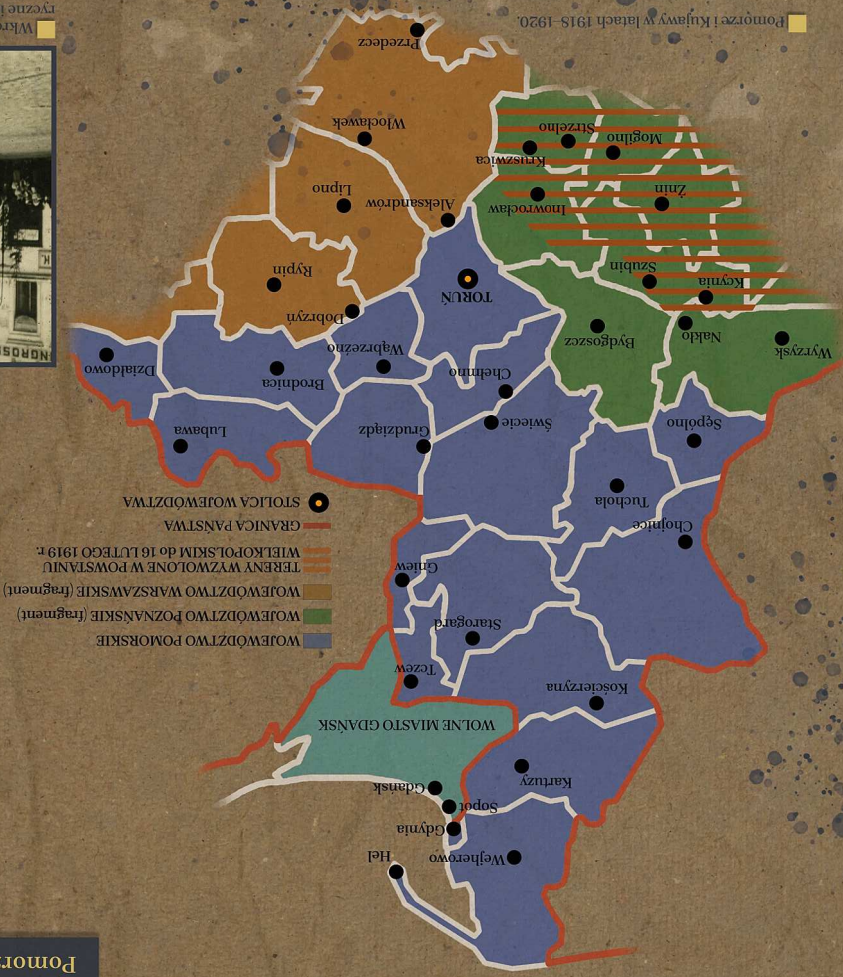
W II RP ziemie te znalazły się w granicach trzech województw: warszawskiego (Kujawy Wschodnie i ziemia dobrzyńska), pomorskiego (Kujawy Zachodnie, część Krajin, Pałuki), Pomorza Gdańskiego).

Podpisanie traktatu kończącego I wojnę światową w Sałli Lustrzanej Pałacu Wersalskiego, 25 czerwca 1919 r. Biblioteka Kongresu USA.

Manifestacja ludności niemieckiej przeciwko przyłączeniu Bydgoszczy do Polski, Bydgoszcz, 1919 r. Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego.

Pomorzanie Kujaw w latach 1915-1920.

Przedstawiciele powstanców wielkopolskich i Grenzschutzu podczas pertraktacji powiadczonych na linii demarkacyjnej, 1919 r. Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego.

Wkręcenie Wojska Polskiego na Stary Rynek w Bydgoszczy, 20 stycznia 1920 r. Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego.

Niepodległość w 1918 roku

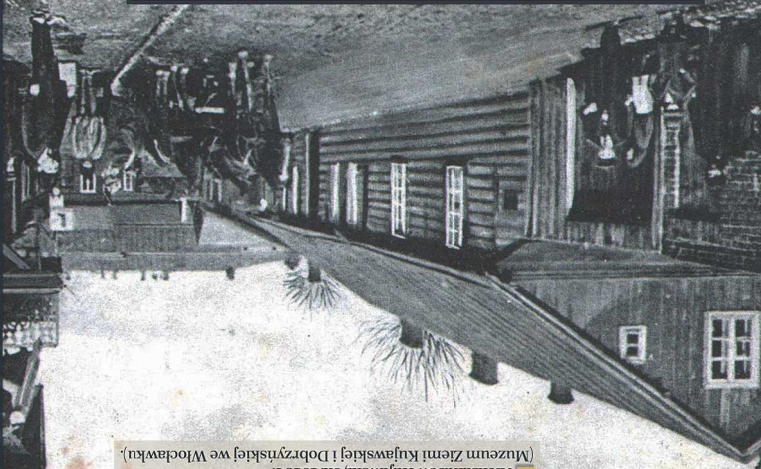
Walki zbrojne między zaborcami na Kujawach Wschodnich i ziemiami Kujaw Wschodnich (zabor rosyjski) trwały od sierpnia do listopada 1914 r. Po wyparciu wojsk rosyjskich tereny te dostały się na cztery lata pod okupację niemiecką. Jesienią 1918 r. – w obliczu nieuchronnej klęski państwa centralnych oraz wydatych rewolucji bolszewickiej w Rosji – ludność polska rozpoczęła akcję rozbijania niemieckich garnizonów oraz przejmowania ośrodków władzy na ziemiach polskich. Na Kujawach Wschodnich i ziemi dobrzyńskiej proces ten trwał od 10 do 12 listopada 1918 r. W niektórych miejscowościach regionu dochodziło do walk z Niemcami, w innych do rozbrajania ich sił, w jeszcze innych do pokojowego przejmowania od okupanta broni, posterunków i administracji.

Do walk doszło m.in. pod Lubiczem, Dobrzejowicami i Czernikowem. We Włocławku ok. 100 członków Polskiej Organizacji Wojskowej (POW), Strazy Obywatelskiej, harcerzy i ochotników rozbito siłą 600 żołnierzy niemieckich, którzy odmówili złożenia broni, mimo obietnicy bezpiecznego powrotu do swej ojczyzny.

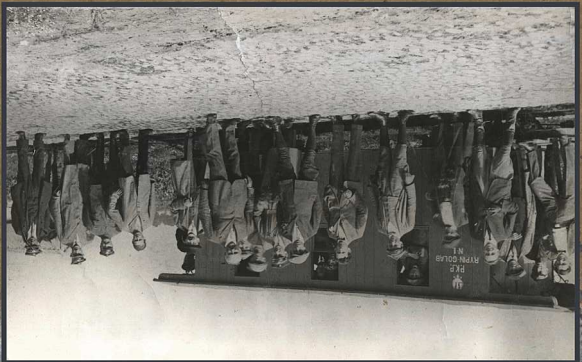
W Lipnie, zapewne ze względu na bliskość granicy i polaczenia kolejowego, Niemcy oddali broń Polakom i dobrowolnie opuścili miasto. Również w Ryplinie członkowie POW przejęli władzę pokojowo (nie miecki naczelnik powiatu przekazał im m.in. pocztę, broń, koszarę, więzienie oraz kolejkę konną Ryplin-Dobrzyń). Pokojowe przekazanie władzy miało miejsce również w Dobrzyńcu nad Drwęcą oraz Aleksandrowie Kujawskim.

Kujawy Wschodnie i ziemia dobrzyńska stały się częścią województwa warszawskiego. Dzięki sprawie akcji przejmowania władzy Kujawy Wschodnie i tworzenia organów administracji terytorialnej już w styczniu 1919 r. mogły się odbyć pierwsze wybory do Sejmu Ustawodawczego odrodzonej Rzeczypospolitej.

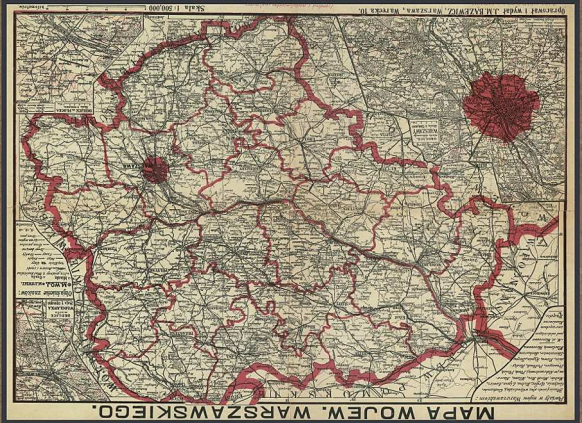
Aleksandrow Kujawski, ok. 1918 r.

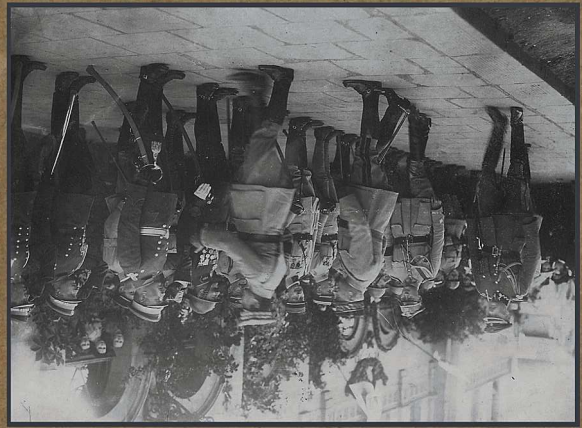
(Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku).

Odzyskana kolejka konna Dobrzyń-Ryplin (Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Ryplinie).

Mapa województwa warszawskiego w granicach z lat 1918-1938 (Biblioteka Narodowa).

Gen. Józef Haller przy dworcu kolejowym we Włocławku, czerniec lub lipiec 1919 r. (Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku).

Manifestacja mieszkańców Włocławka z okazji powrotu Polaków z zagranicy, Muzeum Fotograficzne, Karol Szałwiński, 1920 r. (ot. Zabkał Fotograficzny we Włocławku).

Narodowy Związek Robotniczy.

Obywateli Robotnicy i Robotnice!

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Władze niemieckie walczyły o to, aby w naszym kraju...

Grenzschutz Ost

Niemcy z Pomorza i Kujaw nie akceptowali utraty tych ziem i przy-

jęzania ich do odradzającego się państwa polskiego. Na przełomie lat 1918 i 1919 powstała niemiecka ochotnicza organizacja paramilitarna Grenzschutz Ost (Straż Graniczna Wschód), która prowadziła

działania represyjne wobec Polaków przez cały rok 1919.

W trakcie powstania wielkopolskiego oddziały Grenzschutzu walczyły z powstańcami i oraz polską ludnością cywilną. Największe nasilenie działań organizacji nastąpiło w pierwszych miesiącach 1919 r. Jej członkowie demolowali domy i pomieszczenia należące do Polaków oraz polskich więźniów i stowarzyszeń, przeprowadzali rewizje w poszukiwaniu broni, aresztowali i nekali osoby, które w jakikolwiek sposób okazywały swoje przywiązanie do kultury czy języka polskiego. Probowali też starcia, w których ginęła polska ludność cywilna (wydarzenia takie miały miejsce w styczniu 1919 r. m.in. w Czersku i Chelmży). Jedną z polskich organizacji, która aktywnie i skutecznie przeciwstawiała się działaniom Grenzschutzu była Organizacja Wojskowa Pomorza. Na jej czele stał Franciszek Kręcki.

Grenzschutz prowadził działania zaczepne i represyjne wobec Polaków na Pomorzu i Kujawach do momentu wkroczenia na te tereny ludności polskiej z Grenzschutzem podczas wbijania pali do bramy triumfalnej przygotowawanej na wejście wojsk polskich do miasta. Grenzschutz został rozwiązany w lutym 1920 r.

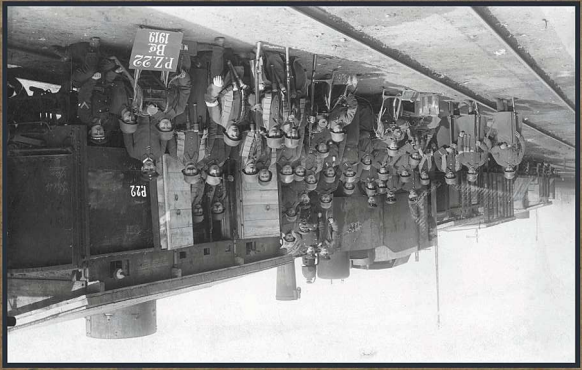
2. Kompania Grenzschutzu z Bydgoszczy (Museum Ziemi Szubińskiej im. Z. Erdmanna w Szubinie).

Muzeum niemieckiej ludności Bydgoszczy przejęto rozejmowi kończącemu powstanie wielkopolskie, kroczy ul. Gdańską, widoczny napis „Loch der Deutscher Bromberg” („Niech żyje niemiecka Bydgoszcz”) (Museum Okręgowe im. L. Wyczółkowskiego w Bydgoszczy).

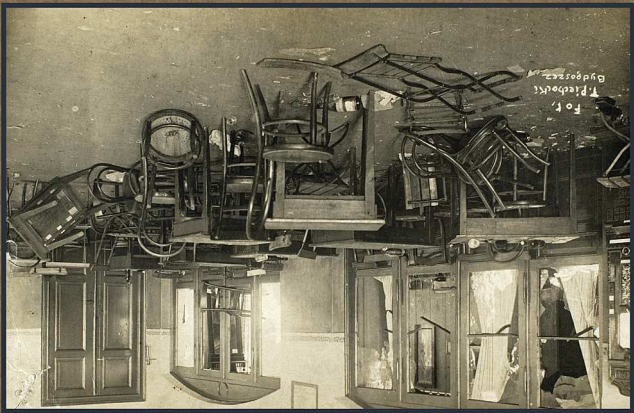
Muzeum Grenzschutzu przy obecnym skrzyżowaniu ulic Focha i Kamielego w Bydgoszczy, 8 września 1919 r. (Museum Okręgowe im. L. Wyczółkowskiego w Bydgoszczy).

Patrol pancerny Grenzschutzu kursujący między Bydgoszczą a Nakłem - żołnierze pozujący z uzbrojeniem. Widoczne ciężkie karabiny maszynowe Maxim wz. 1908. W tle parowóz serii 19.3 (oznaczenie PKP TK13) (fol. T. Plechocki, Narodowe Archiwum Cyfrowe).

Grenzschutz

Wnętrze Domu Polskiego w Bydgoszczy zdemolowane przez bojówkę Grenzschutzu 17 sierpnia 1919 r. (fol. T. Plechocki, Muzeum Okręgowe im. L. Wyczółkowskiego w Bydgoszczy).

Oficerowie i podoficerowie 3. Batalionu Grenzschutzu w Bydgoszczy, 1919 r. (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego)

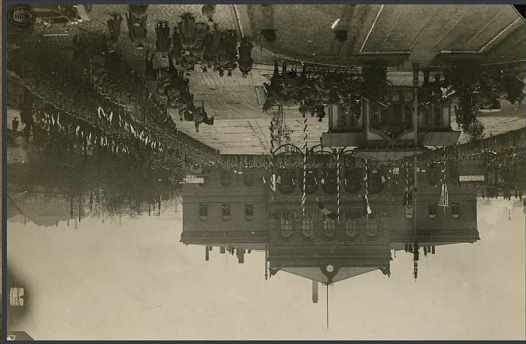
Powstanie wielkopolskie

Powstanie wielkopolskie wybuchło 27 grudnia 1918 r. w Poznaniu. Bezpośrednią przyczyną zrywu stał się przyjazd Ignacego Paderewskiego do stolicy Wielkopolski. Wybitny pianista, członek Komitetu Narodowego Polskiego, spotkał się z entuzjastycznym przyjęciem polskich mieszkańców Poznania. Niemcy, zburzeni manifestacją patriotyczną Polaków, zorganizowali przemarsz oddziałów wojskowych przez miasto, w trakcie którego doszło do mniszczenia polskich i alianckich flag oraz demolowania budynków. To z kolei wywołało reakcję sił polskich.

Walki z Poznania szybko przeniosły się do środkowej Wielkopolski, a następnie na wschód – Patyki, część Krajin i Kujawy Zachodnie. Już 31 grudnia powstańcy zajęli Kcynię, dzień później Nakło nad Notecią i Mogilno, 2 stycznia 1919 r. Strzelno, a cztery dni później Inowrocław. W kolejnych dniach trwały zwycięskie walki o Szubin, Znin, Łabiszyn i Złotniki Kujawskie, które wygrał powstańcy. Pomimo zajęcia wielu miejscowości sytuacja nie była stabilna, ponieważ Niemcy atakowali powstańców, chcąc wyprzeć ich ze zdobytych terenów – Polacy musieli opuścić m.in. Nakło. W drugiej dekadzie stycznia 1919 r. powstańcy objęli również okolice Bydgoszczy – powstańcy zdobyli Nową Wiesz Wielką. Pod koniec miesiąca doszło jednak do zwycięskich walk pod Chmielnikami, Brzozą, Antoniewem i Nową Wsią Wielką, a następnie w przelomie tyżca i lutego również pod Rybnarzewem. Ostatecznie powstańcy nie opomawali Bydgoszczy i okolicznych miejscowości. Walki, pomimo podpisane go w połowie lutego 1919 r. rozejmu w Trewirze, trwały z mniejszym lub większym nasileniem w kolejnych miesiącach.

Powstanie zakończyło się zwycięstwem Polaków, ale ostateczna decyzja w sprawie przynależności zdobytych ziem zapadła na konferencji w Paryżu i została usankcjonowana traktatem wersalskim w czerwcu 1919 r.

Grupa powstańców wielkopolskich i przedstawiciele Czerwonego Krzyża w Inowrocławiu. Trzeci od lewej, w dolnym rzędzie dr. Zygmunt Czapla, styczeń 1919 r. (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

Powitanie Ignacego Paderewskiego przez wojsko i ludność cywilną zgromadzona przed dworcem kolejowym w Poznaniu, 27 grudnia 1918 r. (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

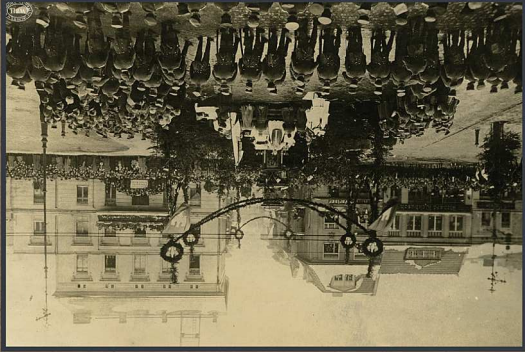
Sztab powstańczy w Kcyni, 1919 r. (Muzeum Ziemi Szubńskiej im. Z. Erdmanna w Szubinie).

Ohopy powstańcze na froncie północnym powstania wielkopolskiego, 1919 r. (Muzeum Ziemi Szubńskiej im. Z. Erdmanna w Szubinie).

Front północny, grupa powstańców z Nakła przed budynkami uszkodzonymi w czasie walk, 1919 r. (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

Msza polowa odprawiona przez bp. Antoniego Laubitzę po wkroczeniu wojsk polskich do Inowrocławia, (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

Oddział powstańczy w Kcyni, 1919 r. (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

Powrót Pomorza i Kujaw Zachodnich do Polski!

MIEZZKANCY POMORZA!

Pol biano 100 ianach niowolno naszedza cztwa wywozenia.

Trazo 100 ianach niowolno naszedza cztwa wywozenia.

do Francuzi Polakow.

Jako Woda Amunji, ktorej przypadlo w udziale adrecedie doko-

nam tego uroszczenia, mierzynskiego aktu - w istnie Waz zapra-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

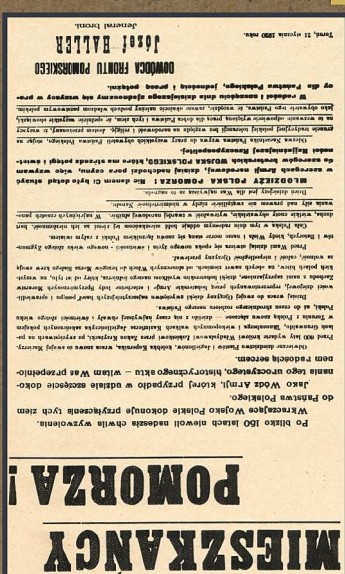
niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

niada, a to co jest konieczne, i adrecedie, adrecedie, adrecedie, adre-

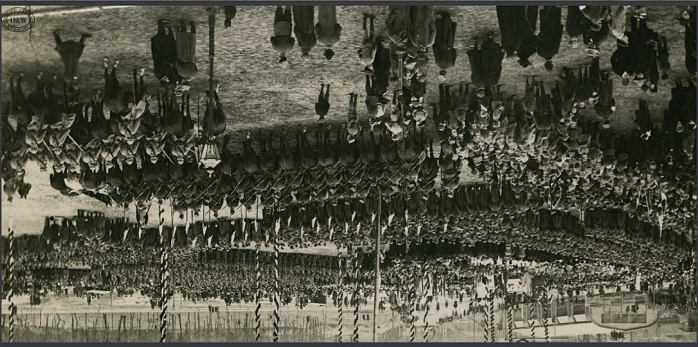
■ Odezwa gen. Jozefa Hallera do mieszkancow wojewodzyna pomorskiego. 21 stycznia 1920 r. (Museum Okregowe w Toruniu).

■ Gen. Jozef Haller. Torun, 21 stycznia 1920 r. (Museum Okregowe w Toruniu).

■ Gen. Józef Dowbor-Musnicki w imieniu Naczelnika i anstawa urzeczy oglasza przyjazzenie Bydgoszy do Polski (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

■ Msza polowa w Toruniu. 21 stycznia 1920 r. (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

Przyjaznienie do Polski Pomorza i Kujaw Zachodnich usankcjonowal traktat wersalski podpisyany 28 czerwca 1919 r. Formalne przejecie tych ziem z rak niemieckich malo nastapilo po jego ratyfikacji, jednak strona polska juz w lipcu 1919 r. podjala do niego przygotowania. Niemcy ratyfikowali traktat wersalski dopiero 10 stycznia 1920 r., a proces powrotu Pomorza do Polski rozpoczal sie tydzien pozniej wraz z wkroczeniem wojsk polskich do Gniezowa, Dzialdowa, Goltubia (17 stycznia), Torunia, Brodnicy oraz Lidzbarka (18 stycznia) i trwal do 10 lutego.

Przejecie wladzy cywilnej w poszczegolnych miejscowosciach regionu koordynowaly lokalne rady ludowe i powaznieni do tego komisjarze generalni. Przejecia wladzy wojskowej dokonywaly jednostki wojskowe Frontu Pomorskiego gen. Jozefa Hallera oraz Frontu Wielkopolskiego gen. Jozefa Dowbor-Musnickiego. Porzadku i bezpieczestwa mieszkancow Pomorza w trakcie całej operacji strzegly jednostki strazy obywatelskiej oraz policji pomocniczej.

Cala operacje podzielono na dwie fazy:

1. Pierwszy etap (17-23 stycznia), kiedy nastapilo przejecie poludniowej czesci wojewodzyna pomorskiego po prawej stronie Wisly, a takze terenow wojewodzyna poznanaskiego, ktore nie zostaly odzyskane w powstaniu wielkopolskim m.in. Dzialdowo, Torun, Brodnica, Lubawa, Wąbrzeznno, Chelmno, Grudziadz, Sepolno oraz rejon nadnoteczki wraz z Bydgoszczą i okolcami.

2. Drugi etap (25 stycznia - 10 lutego), kiedy przešlo wszystkie tereny po lewej stronie Wisly az do morza, wraz z Wislą i pasem nadmorskim m.in. Swiecie, Starogard, Chojnice, Tuchola, Tczew, Koscielzyna, Kartuzy, Wejherowo i Hel.

Powrót Pomorza i Kujaw Zachodnich do Polski!

Toruń

18 stycznia 1920 r. do Torunia wkroczyły oddziały Dywizji Pomorskiej, pod dowództwem płk. Stanisława Skrzyńskiego. Polskich żołnierzy powitał wroczyście prezes Rady Ludowej Otton Steinborn, mianowany prezydentem miasta. Trzy dni później, 21 stycznia, do grodu Kopernika przybył dowódca Frontu Pomorskiego gen. Józef Haller. Przyłączenie Torunia do macierzy miało znaczenie symboliczne, to właśnie Toruń został bowiem wskazany przez władzę jako stolica nowo utworzonego województwa pomorskiego. Władzę cywilną nad nowym województwem przejął Władysław Seyda jako minister byłej dzielnicy pruskiej, który mianował Stefana Laszewskiego pierwszym wojewodą pomorskim.

Bdgoszcz
Przejęcie władzy cywilnej w Bdgoszczy nastąpiło 19 stycznia 1920 r. kiedy dołychczasowy niemiecki burmistrz Hugo Wolff przekazał swoje obowiązki pierwszemu komisarzowi prezydentowi Bdgoszczy Janowi Maciaszkowi. 20 stycznia do miasta wkroczyły jednostki Wojska Polskiego (strzelcy wielkopolscy, artylerzyści i tani), a dwa dni później odbył się uroczysty wjazd do miasta dowódcy Frontu Wielkopolskiego gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego. Uroczystości z okazji powrotu Bdgoszczy do macierzy trwały kilka dni, a szczególnie fetowany przez jej mieszkańców był gen. Dowbor-Muśnicki. W dniu jego przyjazdu na Starym Ryнку została odprawiona polowa msza święta, a następnie odbyła się defilada wojskowa zakończona uroczystością na Placu Wolności.

Przejmowanie władzy przez Polaków w pozostałych mięscowosciach Pomorza i Kujaw przebiegało według podobnego scenariusza: trwało zazwyczaj kilka dni, miało uroczysty i podniosły charakter, składało się z oficjalnego przekazania władzy cywilnej oraz wkrócenia wojsk polskich, a także uroczystości religijnych.

Powitanie gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego i generalicji przez mieszkanców Bdgoszczy (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

Wkrócenie wojsk Frontu Pomorskiego do Torunia, 18 stycznia 1920 r. (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

Powitanie gen. Józefa Hallera na Dworcu Miasto w Toruniu, 21 stycznia 1920 r. (Muzem Okręgowy w Toruniu).

Przejmowanie gen. Józefa Hallera wygłoszone z balkonu ratusza w Toruniu do ludności po wkróceniu oddziałów Wojska Polskiego (Dywizji Pomorskiej) do miasta, 21 stycznia 1920 r. (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

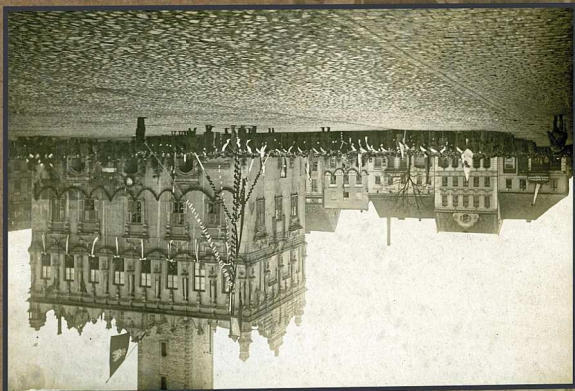

Msza święta polowa przed kościołem św. Ignacego Loyoli na Starym Ryнку w Bdgoszczy, 22 stycznia 1920 r. (Archiwum Państwowe w Bdgoszczy oraz Woje-wódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. dr. W. Bekzy w Bdgoszczy).

Przejmowanie Jana Maciaszka na Starym Ryнку w Bdgoszczy z okazji przyjazdu do miasta dowódcy Frontu Wielkopolskiego gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego (Muzem Okręgowy im. L. Wyczołkowskiego w Bdgoszczy).

Powrót Pomorza i Kujaw Zachodnich do Polski!

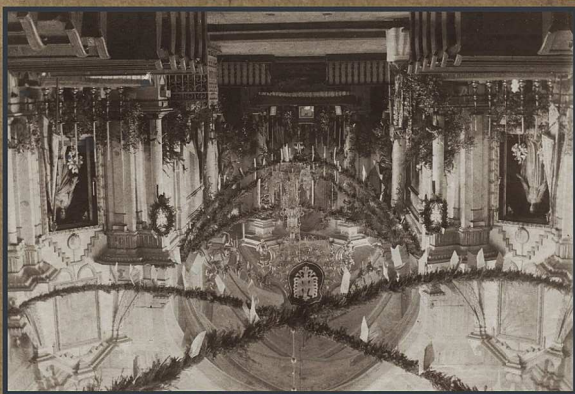
Stary Rynek w Chełmie w dniu wkroczenia Wojska Polskiego do miasta. 22 stycznia 1920 r. (Muzeum Ziemi Chełmińskiej w Chełmie).

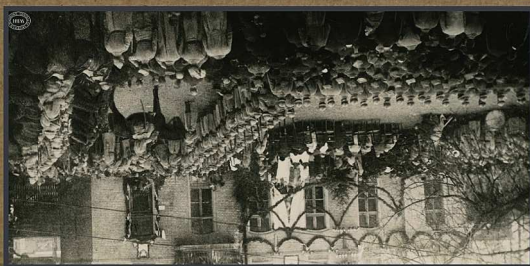
Wkroczenie Wojska Polskiego do Nowego, 25 stycznia 1920 r. (Burmistrz Nowego).

Powstanie Wojska Polskiego na Ryńku w Grudziądzu, 23 stycznia 1920 r. (Muzeum im. ks. dr. W. Łęgi w Grudziądzu).

Wnętrze kościoła podbieranckiego pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny w Świeciu (Klasztor), udekorowane na wkroczenie Wojska Polskiego (Wojciech Wilkowski).

Miśa polowa z okazji powstania Wojska Polskiego w Jabłonowie Pomorskim, 19 stycznia 1920 r. Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

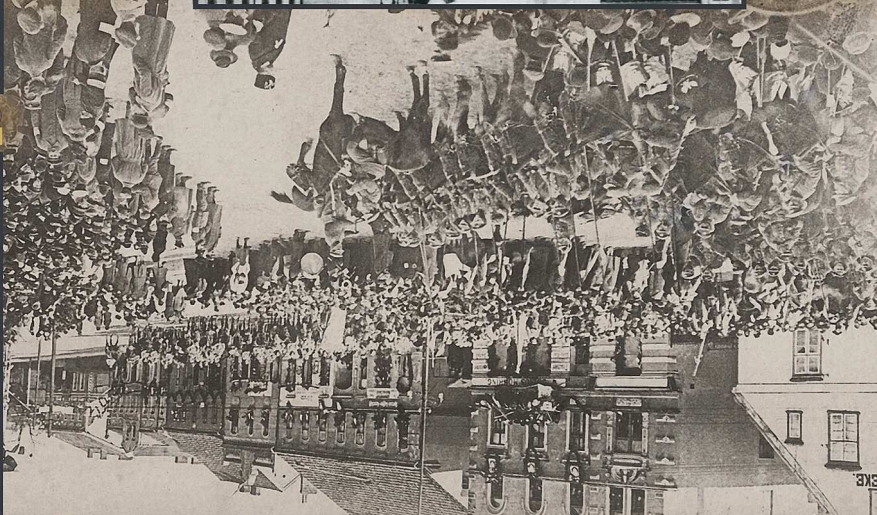
Wkroczenie 13 Pułku Strzelców Polskich do Łasina, 21 stycznia 1920 r. (Muzeum im. ks. dr. W. Łęgi w Grudziądzu).

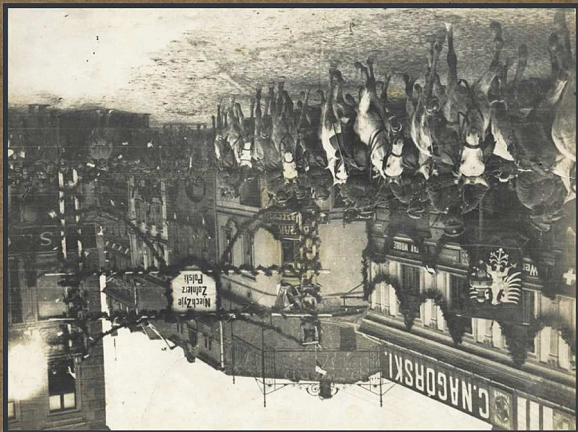
Powstanie Wojska Polskiego na Ryńku w Chełmie, 21 stycznia 1920 r. (Muzeum Ziemi Chełmińskiej w Chełmie).

Powrót Pomorza i Kujaw Zachodnich do Polski!

Wkrócenie I Pułku Łanów Krechowickich do Pępłina, 28 stycznia 1920 r. [Miejska Biblioteka Publiczna im. A. Skułteta w Terzowie].

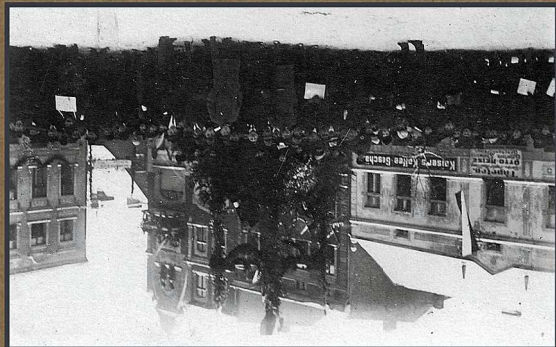
Wkrócenie wojsk Frontu Pomorskiego do Starogardu, 29 stycznia 1920 r. Muzeum Ziemi Kociewskiej w Starogardzie Gdańskim.

Wkrócenie wojsk Frontu Pomorskiego do Gniewnu, 27 stycznia 1920 r. Muzeum Pismienictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie.

Wkrócenie wojsk Frontu Pomorskiego do Koscerzyna, 31 stycznia 1920 r. Muzeum Ziemi Koscerskiej im. dra Jerzego Knyby w Koscerzynie.

Wizyta gen. Józefa Hallera w majątku hr. Witolda Kulkowskiego w Kolibkach, 12 lutego 1920 r. [Muzeum Miasta Gdyni].

Wkrócenie wojsk Frontu Pomorskiego do Terzawy, 30 stycznia 1920 r. [Miejska Biblioteka Publiczna im. A. Skułteta w Terzowie].

Wkrócenie wojsk Frontu Pomorskiego do Terzawy, 30 stycznia 1920 r. [Miejska Biblioteka Publiczna im. A. Skułteta w Terzowie].

Zaślubiny Polski z morzem

Z początkiem lutego 1920 r. wojska Frontu Pomorskiego weszły na teren Kaszub. W ciągu kilku dni miały przejąć pas wybrzeża przynależnego Polsce w ramach traktatu wersalskiego. Ostatni epizod wydanych rozporządzeń w styczniu w Toruniu stanowiły symboliczne zaślubiny Polski z morzem, dokonane 10 lutego.

Plany uroczystości przygotowano już w 1919 r. Oprócz gen. Józefa Hallera, oddziałów wojskowych i lokalnej społeczności do udziału zaproszono również przedstawicieli władz centralnych i lokalnych.

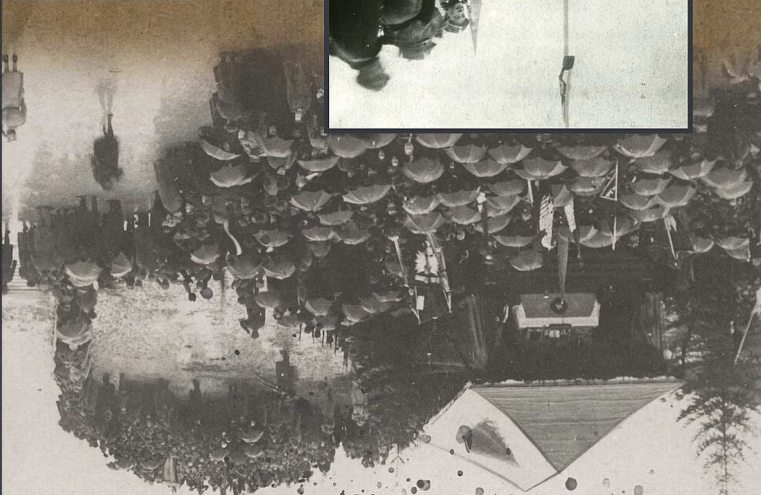
Dzień był pochmurny i deszczowy. Ze wszystkich stron Kaszub przybywały tłumy ludzi ubranych w tradycyjne stroje. Puck, jako miejsce uroczystości, został uroczysto udekorowany.

General Haller przybył do miasta pociągiem specjalnym, a następnie uroczysto udał się komando w otoczeniu oficerów. Przed zaślubinami odbywano mszę świętą, w czasie której kazanie wygłosił ks. Józef Wrycza. Po mszy podniesiono polską banderę, a gen. Haller dokonał symbolicznych zaślubin z morzem.

Dzień później dowódca Frontu Pomorskiego wraz z towarzyszącymi mi mu osobami udał się na Półwysp Helski, gdzie odwiedził m.in. Hel i Wielką Wieś oraz odbył krótki rejs łodzią rybacką.

Dowódca Frontu Pomorskiego pisał w swoich wspomnieniach: „Po mszy św., przy salutach armatnich i odegraniu hymnu polskiego, morską banderę polską wzniosła się na maszt. Dotychczas strażnik wybrzeża, rybak kaszubski, z jedną bronią, wiosłem u boku, oddawał straż w ręce marynarza polskiego. Stojąc pod banderą, oświadczyłem w krótkim przemówieniu, żeśmy wrócili nad morze i że Rzeczpospolita Polska staje się znowu władczynią na swoim Bałtyku, na znak czego [...] rzucam w morze pierścien ołtarzowany przez polską ludność Gdań-

■ Zaślubiny Polski z morzem, Puck, 10 lutego 1920 r. (Narodowe Archiwum Cyfrowe)

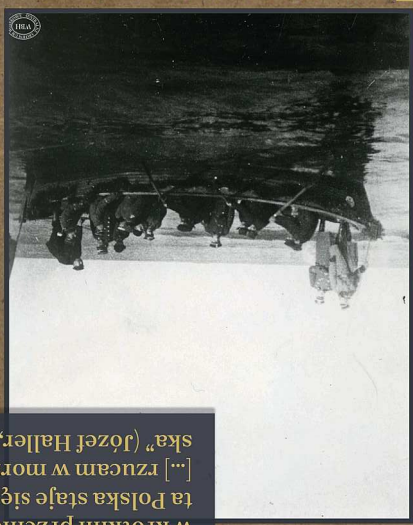
■ Poswiecenie szupa pamiętkowego od strony morza. Widoczny m.in. gen. Józef Haller (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego)

■ Polski marynarz stojący na strzy przy szupie pamiętkowym (Narodowe Archiwum Cyfrowe)

■ Gen. Józef Haller i adm. Kazimierz Porębski na pierwszej łodzi pod banderą polską w drodze na Hel (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego)

■ Gen. Józef Haller i pierwszy wojewoda pomorski Stefan Łaszewski w otoczeniu oficerów i rybaków (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego)

■ Odznaka Frontu Pomorskiego, po 1920 r. (Muzeum Okręgowe w Toruniu)

■ Gen. Józef Haller w otoczeniu ludności kaszubskiej (Muzeum Miasta Gdyni)

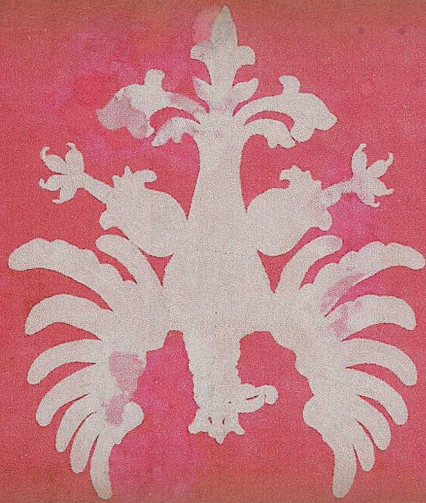
Spory na zachodnim pograniczu

Traktat wersalski opisywał przebieg polskiej granicy zachodniej bardzo ogólnikowo i nieprecyzyjnie. W rzeczywistości linie graniczną przeprowadzono przez tak nieoczekiwane miejsca, jak środek wsi. Z tego powodu część ziemi jednego rolnika leżała czasem na terenie Polski, a część na terenie Niemiec. Ten sam problem dotyczył licznych właścicieli majątków ziemskich, lasów oraz jezior.

W lutym 1919 r. powołano Komisję do Sprawy Polskich, której zadaniem było wyznaczenie granic, m.in. na Pomorzu. Aby zadbać o swe interesy przed komisją, lokalne polskie społeczności organizowały się wokół miejscowych rad ludowych.

Międzynarodowa Komisja Demarkacyjna rozpoczęła pracę na Pomorzu w 1920 r. Mieszkańcy, którzy nie zgadzali się z przebiegiem granicy, mogli zgłaszać do niej swoje zastrzeżenia. Miało to miejsce m.in. w przypadku wsi Nadole nad Jeziorem Zamwickim. Działania Augustyna Konkola (właściciela ziemi i zabudowań w Nadolu) i Augustyna Struka doprowadziły do przesunięcia granicy tak, by wieś znalazła się w granicach Polski. Dotrzeć do niej od strony Rzeczypospolitej można było jednak wyłącznie przez jezioro.

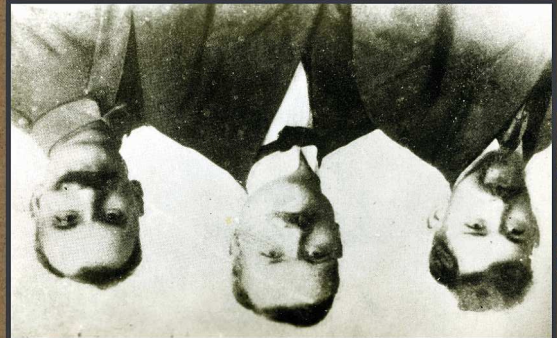
W Borowym Młynie i Konarzynie liczni Kaszubi protestowali przeciwko sposobowi wytyczenia granic. W Borowym Młynie doszło do utarczek z niemieckimi żołnierzami, a polscy żołnierze mieli strzelać w powietrze. Ostatecznie doprowadzono do przyłączenia do Polski wsi: Borowy Młyn, Wierzchocina i Brzozowo oraz trzech leśnictw (Stary Most, Kobyłe Góry, Wieczyno). W rejonie Konarzynie przyłączono: Konarzynę, Zychce, Ciecholewy, a także lasy po obu stronach szosy Chojnice – Bytów.

Standard wykonany przez mieszkanek Chojnic (Joannę Jeleniewską, Aurelię Lnišką i Marię Łukowicz), wywieszony na chojnickim ratuszu 31 stycznia 1920 r. podczas przywitania Wojska Polskiego pod dowództwem płk. Stanisława Wrzalskiego (Muzeum Historyczno-Etnograficzne im. J. Rydykowskiego w Chojnicach).

Granica polsko-niemiecka w pobliżu jeziora Zamwickiego (Biblioteka Narodowa).

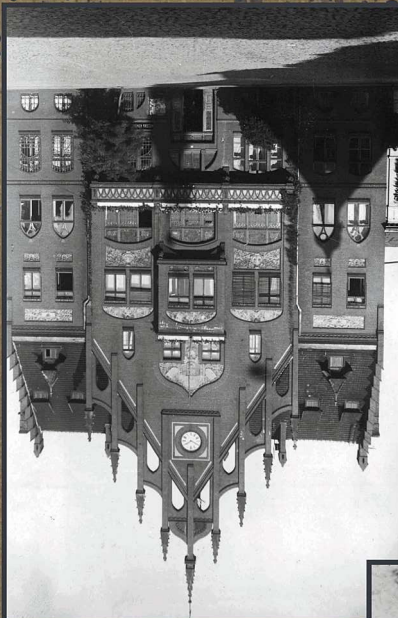
Działacze narodowi na rzecz przyłączenia powiatów bytowskiego i leporckiego do II RP oskarżeni przez władze niemieckie o zdradę stanu (od lewej: dr Szczepan Graczyk, Stefan Hanzka, Karol Karpis, Stefan Karpis i Bernard Werra, rolnik z Plotowa) (Muzeum Pismennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie).

Pochód Kaszubów na rynek w Kartuzach, 9 lipca 1919 r. (Muzeum Kaszubskie im. Franciszka Trzedera w Kartuzach).

Granica oznaczona granitowymi słupkami z wyrytymi na nich literami P (Polska) oraz D (Niemcy). Na zdjęciu umieszczono sztalak wskazujący położenie następnego punktu. Na zdjęciu słup graniczny koło ujścia rzeki Piasnicy na granicy polsko-niemieckiej (Narodowe Archiwum Cyfrowe).

Ledwo jednak Grenzschutz opuścił średniowieczne, zarzucił się na Rynek przed ratuszem jak w uli. Brany triumfalnie powstali jakby ręką czarodziej-ską wywołane, a zbieżny narodowe zjawy się skłamały tak licznych domów, że ludność niemiecka oszpecała "Księga pamiątkowa dziesięciolecia Pomorza" (1930, s. 148). Na zdjęciu ratusz w Chojnicach (Narodowe Archiwum Cyfrowe).

Plebiscyt na Powiślu

Zgodnie z traktatem wersalskim na terenie Warmii i Powiśla planowano przeprowadzić plebiscyt. Wyniki głosowania miały służyć planowaniu, czy ziemie te zostaną przyłączone do Polski, czy też pozostaną w granicach Prus Wschodnich. Do czasu rozstrzygnięcia sytuacja władza na tych terenach miała sponioczywać w rękach Komisji Międzynarodowej do Spraw Rządu i Administracji. W jej skład weszli przedstawiciele Wielkiej Brytanii, Francji, Włoch i Japonii. Na Powiślu plebiscyt obejmował okręg kwidzyński złożony z powiatów: suskiego, kwidzyńskiego, sztumskiego i malborskiego. Termin głosowania wyznaczono na 11 lipca 1920 r. Biorąc pod uwagę trwającą wojnę polsko-bolszewicką, był to termin dla strony polskiej bardzo niekorzystny.

Aby wziąć udział w głosowaniu, należało mieć ukończone 20 lat i pochodzić z terenu objętego plebiscytem, nie wyemigrować i nie stać się zamieszkałym na tym obszarze.

Wyniki głosowania były niekorzystne dla II Rzeczypospolitej. W kwidzyńskim okręgu plebiscytem za Polską zagłosowało 7947 osób, a za Niemcami 96 894.

Komisja Międzynarodowa przyznała Polsce wsie: Nowe Lignowy, Kramrowo, Bursztuch, Janowo i Polko Małe, a także port w Korzeniewie, dworzec kolejowy w Gardel i przyczłek mostowy na Wiśle pod Opaleniem.

Szlaban graniczny między II RP a Prusami Wschodnimi w powiatu kwidzyńskim (fot. Lech Okonski, Muzeum Zamkowe w Malborku).

Wahlberechtigtingsschein
(Ausweiskarte)

Poswiadczenie prawa do głosowania
(karta wykazująca)
(nur für außerhalb ihres Wohnortes stimmende)
(tylko dla tych, którzy głosują poza okresem swego miejsca zamieszkania).

Der Inhaber dieses ist unter Nr. der
Wahlliste der Gemeinde (Ortsbezirk) im Ab-
stimmungsgebiete Martenwerder teilzunehmen.
Oznacza niżej jest zapisany pod No.
na liście wyborczej gminy (miejscu dominialnego)
No. i uprawniony do wzięcia udziału w gło-
sowaniu w sprawie przyłączenia państwa, w któ-
rym ma być przyłączony do państwa.

Der Gemeinde-(Guts-)Vorsitzer, Magistrat:
Wójt gminy (naczelnik zarządu dominialnego),
magistrat:

(L. S.)

Der Inhaber dieses ist unter Nr. der
Wahlliste der Gemeinde (Ortsbezirk) im Ab-
stimmungsgebiete Martenwerder teilzunehmen.
Oznacza niżej jest zapisany pod No.
na liście wyborczej gminy (miejscu dominialnego)
No. i uprawniony do wzięcia udziału w gło-
sowaniu w sprawie przyłączenia państwa, w któ-
rym ma być przyłączony do państwa.

Unterzeichnet des Inhabers. — Pochpij okazywać.
Miejscze na fotografię.
Płat za zdjęcie.
Miejscze na fotografię.

Ort:
Miejscze:
Datum:
Bismarck

Dokument potwierdzający prawo do głosowania oraz tożsamość (fot. Lech Okonski, Muzeum Zamkowe w Malborku).

Mieszkańcy Bydgoszczy w czasie manifestacji popierającej przyłączenie Warmii, Mazur i Powiśla do Polski. Na pierwszym planie: Nlech żyje Rzeczypospolita, gen. K. Sosnkowski (gen. K. Sosnkowski).

GAZETA POLSKA

Pracownia redakcyjna i drukarnia w Warszawie, ul. Miodowa 10.

Redaktor naczelny: ...
Wydawca: ...
Kierownik: ...

Wydanie: ...
Cena: ...

Fragment strony tytułowej „Gazety Polskiej dla Powiatów Nadwiślańskich” z 9 czerwca 1920 r. (Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa).

WIEC PUBLICZNY

PROTESTUJĄCY

BRATUJMY WARMIĘ I MAZURY!

Komitet plebiscytowy Ziemi Łódzkiej zwołuje na **Wtorek 29 czerwca 1920 r.** o godz. 1½ w południe do sali kina-teatru „GORSO” ul. Moniuszki

BRONNY GRANICZAK — BRONNY GRANICZAK

Przewodniczący: ...

Ulotka informująca o wlecu przeciwko wyznaczeniu terminu plebiscytu na 11 lipca 1920 r. (Archiwum Państwowe w Radomiu).

Wojna polsko-bolszewicka

Walka o granice odradzającego się państwa polskiego toczyła się

od momentu odzyskania niepodległości w listopadzie 1918 r. Jej naj-ważniejszy etapem była trwająca od 1919 r. wojna z Rosją bolszewic-ką. Początkowo walki objęły ziemie wschodnie dawnej Rzeczypospoli-tej, jednak późną wiosną 1920 r. bolszewicy rozpoczęli ofensywę i już w sierpniu podjęli atak na stolicę Polski. Decyzją głównodowodzącego Michaiła Tuchaczewskiego część oddziałów bolszewickiej armii nie atakowała Warszawy, ale uderzyła w kierunku Kujaw Wschodnich i ziemi dobrzyńskiej. Ten manewr miał doprowadzić do oskrzydlenia sił polskich i zniszczenia linii kolejowych (m.in. Gdańsk-Warszawa). W krótkim czasie – od 13 do 16 sierpnia – bolszewicy wtroczyli m.in. do Działdowa, Lipna, Skępego, Kikola, Dobrzyńa nad Wisłą, Lubicza k. Torunia, Golia, Brodnicy i Rypina. Zatrzymali się na linii Wisły, w okolicy Bobrownik i Nieszawy. Na zajętych terenach dopuszczali się rabunków, gwałtów i morderstw. W pierwszej kolejności grabili i niszczyli pałace, dwory i obiekty sakralne.

Po niedanej próbie przeprawy na lewy brzeg Wisły w Bobrowni-kach bolszewicy podjęli atak na Włocławek. Główne uderzenie nastą-piło 16 sierpnia, zostało jednak odparte przez obrońców miasta pod wodzą płk. Wojciecha Józefa Gromczyńskiego. W celu zatrzymania ofensywy wroga niezbędne okazało się zniszczenie mostu na Wiśle. Ostatecznie bolszewicy nie zdobyli Włocławka, ale w wyniku ostrzału artyleryjskiego wielu obrońców miasta zostało rannych lub poniosło śmierć. Zniszczeniu uległa część budynków położonych przy bulwa-rach na lewym brzegu rzeki. Odwrót wojsk bolszewickich nastąpił 19 sierpnia.

Po zwycięskiej bitwie warszawskiej Polacy przeszli do ofensywy i w krótkim czasie wyprali wojska Armii Czerwonej na wschód. Wojna polsko-bolszewicka zakończyła się podpisaniem traktatu pokojowe-go w Rydze w marcu 1921 r.

■ Dziełni ochotnicy w okopach w obronie Włocławka 18 sierpnia 1920 r. pocztówka (fot. i wyd. Karol Dowmont, Włocławek, po 19 sierpnia 1920 r., Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku).

■ Z inwazji bolszewickiej. Okopy na Bulwarach Włocławka

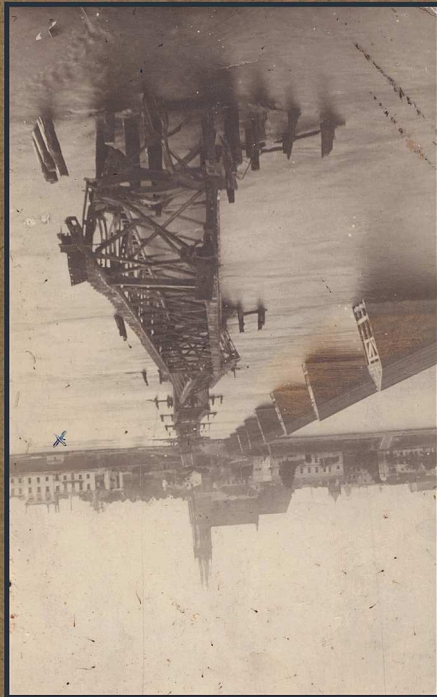
■ Z inwazji bolszewickiej. Okopy ul. Bulwarowa we Włocławku, pocztówka (fot. i wyd. Józef Ładusz Kuliński, Włocławek, po 19 sierpnia 1920 r., Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku).

■ Z inwazji bolszewickiej. Zrujnowany Pałac Biskupi od strony Wisły Włocławek

■ Z inwazji bolszewickiej. Pogrzeb poległych w obronie Włocławka w Szpitalu Dolnym, pocztówka (fot. i wyd. Józef Ładusz Kuliński, Włocławek, 22 sierpnia 1920 r., Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku).

■ Widok na most wysokowodny na Wiśle we Włocławku zniszczo-ny w sierpniu 1920 r. (od strony Szpitala, skąd atakowali bolszewi-cy, pocztówka (fot. i wyd. Zakład Fotograficzny „Karol Szawinski”, Włocławek, po 19 sierpnia 1920 r., Muzeum Ziemi Kujawskiej i Do-brzyńskiej we Włocławku).

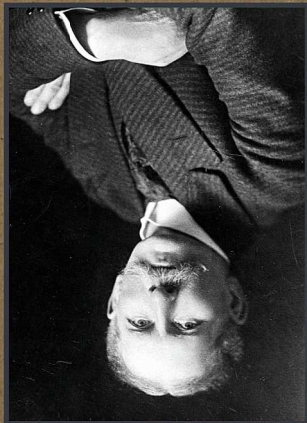
■ „Wojna polsko-bolszewicka”, polski plakat propagandowy z 1920 r. [Biblioteka Narodowa].

Ojcowie Niepodległości Pomorza i Kujaw Portrety wybrane

■ Pierwsza Rada Miejska w Bydgoszczy
(Narodowe Archiwum Cyfrowe)

■ **Stefan Łaszewski**
Urodzony w 1862 r. w Brądnoku k. Torunia; adwokat; członek Naczelnej Rady Ludowej, w odróżnionej Polsce poseł na Sejm Ustawodawczy; w październiku 1919 r. mianowany wojewodą pomorskim; w 1920 r. powołany na stanowisko sędziego Sądu Najwyższego, a następnie prezesa Najwyższego Trybunału Administracyjnego. Zmarł w 1924 r. w Warszawie.
(Narodowe Archiwum Cyfrowe)

■ **Ottón Steinborn**
Urodzony w 1868 r. w Nowym Sumnie w Borach Tucholskich w rodzinie niemieckiej; lekarz; w 1918 r. wybrany na prezesa Polskiej Rady Ludowej w Toruniu; w styczniu 1920 r. mianowany komisarzem Torunia; radny torunskiej Rady Miejskiej w latach 1921-1933; senator RP w latach 1926-1930. Zmarł w 1936 r. w Toruniu.
(Narodowe Archiwum Cyfrowe)

■ **Jan Biziel**
Urodzony w 1858 r. w Osiecznej w Wielkopolsce; lekarz; w 1918 r. wybrany na prezesa Polskiej Rady Ludowej w Bydgoszczy, aktywnie zabiegał o powrót Bydgoszczy do Polski; w trakcie powstania wielkopolskiego udzielał pomocy rannym powstańcom; w latach 1921-1922 stał na czele bydgoskiej Rady Miejskiej. Zmarł w 1934 r. w Bydgoszczy.
(Archiwum Państwowe w Bydgoszczy)

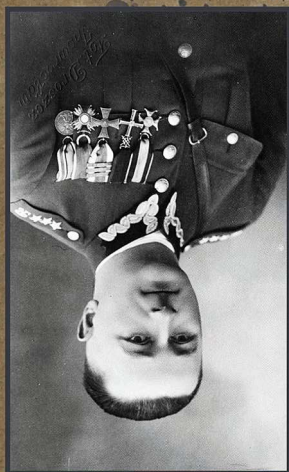

■ **Jan Maciaszek**
Urodzony w 1876 r. w Ostrowie Wielkopolskim; prawnik; uczestnik powstania wielkopolskiego – przez krótki czas dowódcą wojsk wielkopolskich; w październiku 1919 r. mianowany pełnomocnikiem polskim przy niemieckim magistracie miasta Bydgoszczy, a następnie komisarzem generalnym przejmującym władzę z rąk niemieckich; komisarzem prezydent Bydgoszczy w latach 1920-1921. Zmarł w 1932 r. w Bydgoszczy.
(Wojскове Biuro Historyczne im. gen. k. Sosnkowskiego)

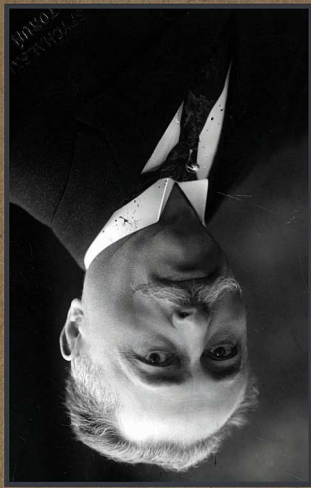
■ **Kpt. Paweł Cymś**

Urodzony w 1894 r. w Pawłowic k. Gniezna; członek Polskiej Organizacji Wojskowej; uczestnik powstania wielkopolskiego – wyzwał Gniezno, pod jego komendą powstańcy zajęli część Kujaw Zachodnich: Trzemeszno, Mogilno, Strzelno, Kruszwicę i Nowogrodzisk; walczył w III powstaniu śląskim i wojnie obronnej w 1939 r.; żołnierz Armii Krajowej. Zmarł w 1949 r. w Bystrej k. Bielska-Białej.
(Rafał Cymś)

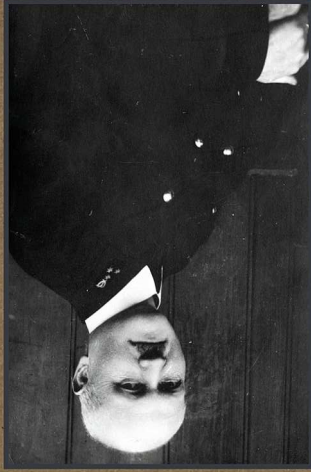
Ojcowie Niepodległości Pomorza i Kujaw

Portrety wybrane

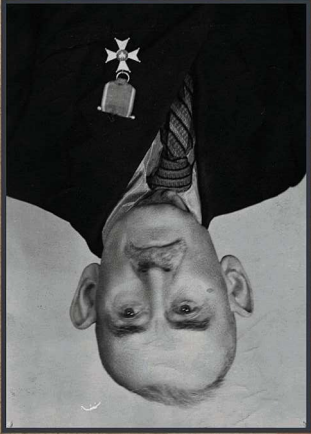
■ **dr Józef Wybicki**
Urodzony 3 listopada 1866 r. w Niewierzu; lekarz; działacz niepodległościowy; mieszkał w Gdańsku; aktywny członek Polonii gdańskiej; podkomisarz Naczelnej Rady Ludowej w Gdańsku; zastępca kierownika tajnej Organizacji Wojskowej Pomorza; starosta krajowy pomorski; od października 1921 r. do kwietnia 1922 r. minister byłej dzielnicy pruskiej w Poznaniu. Zmarł 28 kwietnia 1929 r. (Narodowe Archiwum Cyfrowe)

■ **Antoni Abraham**
Urodzony w 1869 r. w Zdradzie k. Pucka; działacz narodowy, „król Kaszubów”; jeden z założycieli Towarzystwa Ludowego „Jedność w Ollwie”; kilkakrotnie aresztowany przez władze pruskie; w czasie I wojny światowej wcielony do armii pruskiej; członek Podkomisariatu Naczelnej Rady Ludowej w Gdańsku; uczestnik delegacji przedstawicieli ziemi kaszubskiej do Paryża. Zmarł w 1923 r. w Gdyni. (Muzeum Miasta Gdyni)

■ **Stefan Hazuka**
Urodzony w 1882 r. w Borcu Kamiennym k. Sulęcyna; działacz niepodległościowy; członek Towarzystwa św. Brunona w Łęborku; przewodniczący Rady Ludowej w Łęborku; uznany przez władze niemieckie za zdrajcę i aresztowany; po wyjściu z więzienia wyjechał do Poznania, a następnie do Wejherowa; członek Straży Ludowej; kierownik Urzędu Celnego w Strzebielinie. Zmarł w 1978 r. (Muzeum Pismnictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie)

■ **Tomasz Rogala**
Urodzony w 1860 r. w Wielu; szewc; współzałożyciel Banku Spółdzielczego w Kościerzynie; współorganizator strajków szkolnych w 1906 r.; uczestnik delegacji przedstawicieli ziemi kaszubskiej do Paryża; odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł w 1951 r. w Kościerzynie. (Muzeum Ziemi Kościerskiej im. dra J. Knyby w Kościerzynie)

■ **Aleks. Józef Wrycza**
Urodzony w 1884 r. w Zblewie; duchowny katolicki; działacz niepodległościowy; sekretarz i skarbnik Powiatowej Rady Ludowej w Toruniu; współtwórca Organizacji Wojskowej Pomorza w Chełmie; aresztowany przez Niemców i skazany na karę śmierci, uwolniony po interwencji prezesa Rady Ludowej z Torunia; kapitan Wojskowy w powstaniu wielkopolskim i w 16. Pomorskiej Dywizji Piechoty; współtwórca Tajnej Organizacji Wojskowej „Gryf Pomorski”, działającej w czasie II wojny światowej. Zmarł w 1961 r. (Muzeum Stuthof w Sztutowie)

■ **płk Wojciech Józef Gromczyński**
Urodzony w 1861 r.; przed I wojną światową żołnierz armii rosyjskiej; od 1919 r. dowódca garnizonu wrocławskiego; w sierpniu 1920 r., w trakcie ataku bolszewików, dowodził obroną Wrocławka. Zmarł w 1937 r. we Wrocławku. (Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włodawku)

